

O'tmishning aks sadolari

IIV Qashqadaryo akademik litseyi

Tarix fani o'qituvchisi

Alimov Jasur

Kirish: O'zbekistonning shimoliy-g'arbiy qismida joylashgan Xorazm viloyati o'zining boy tarixi va madaniyati bilan dunyo miqyosida tanilgan. Bu mintaqa qadimgi savdo yo'llari chorrahasida bo'lganligi va turli madaniyatlarning bir-biri bilan o'zaro aloqalarini kuchaytirganligi sababli, ko'plab tarixiy-me'moriy obidalarni saqlab qolgan. Xorazm me'morchiligi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, tarixning chuqur izlarini o'zida mujassam etgan. Ushbu maqolada Xorazm viloyatidagi tarixiy-me'moriy obidalarni batafsil tahlil qilib, ularning xususiyatlari, tarixi va madaniy ahamiyati haqida ma'lumot berishga harakat qilamiz.

1-bob: Xorazm viloyatining tarixiy-me'moriy obidalarini shakllantirish omillari: Xorazm viloyati tarixiy-me'moriy obidalarining shakllanishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatgan. Eng muhim omillar quyidagilar:

a) Geografik joylashuv va tabiiy sharoit:

Xorazm O'rta Osiyoning eng qadimiy madaniyat markazlaridan biri bo'lib, Amudaryo vodiysida joylashgan. Vodiyning unumdor tuprog'i va suvning mo'l-ko'lligi qadimdan bu hududda turli xil o'simlik va hayvonot dunyosining rivojlanishiga imkon bergan. Shuningdek, Amudaryo Xorazmni Sharq va G'arbni bog'laydigan savdo yo'llari chorrahasiga aylantirgan, bu esa mintaqa iqtisodiyotining rivojlanishiga va madaniyatlarning o'zaro aloqalariga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Xorazmning issiq va quyoshli iqlimi esa binolar qurilishida o'ziga xos xususiyatlarni yaratgan.

b) Madaniy va diniy ta'sirlar:

Xorazm qadimgi davrlardan boshlab turli madaniyatlarning o'zaro aloqalarida bo'lgan. Yunon-baktriyaliklar, Parfiyaliklar, So'g'dlar va boshqa

xalqlarning madaniy ta'siri Xorazm me'morchiligi va san'atida sezilarli darajada aks etgan. Shuningdek, Xorazmda islomning tarqalishi, diniy me'morchilikning rivojlanishiga turtki bergan. Masjidlar, maqbaralar va madrasalar Xorazm me'morchiligining muhim qismlariga aylandi.

c) Iqtisodiy va siyosiy omillar:

Xorazmning iqtisodiy va siyosiy rivojlanishi ham uning me'moriy obidalariga ta'sir ko'rsatgan. Savdo va hunarmandchilikning rivojlanishi boy shaharlarning vujudga kelishiga olib kelgan. Xorazm xonlarining hukmronligi davrida saroylar, qal'alar va boshqa monumental binolar qurilgan.

2-bob: Xorazm tarixiy-me'moriy obidalarining xususiyatlari:

Xorazm viloyatidagi tarixiy-me'moriy obidalar o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni boshqa mintaqalardagi me'moriy obidalaridan ajratib turadi. Ularning asosiy xususiyatlari quyidagilar:

a) G'isht me'morchiligi:

Xorazm me'morchiligining asosiy xususiyatlaridan biri bu g'ishtdan foydalanishdir. Mintaqada mo'l-ko'l g'isht ishlab chiqarish imkoniyatlari mavjud bo'lib, bu esa g'ishtdan qurilgan turli xil binolarni qurishga imkon bergan. G'ishtlar odatda quyoshda quritilgan, rangli g'ishtlardan foydalanilgan va turli xil naqshlar yaratish uchun ular bir-biriga qatorlashtirilgan.

b) Gumbazlar:

Xorazm me'morchiligi gumbazlarni qurib chiqarishda o'ziga xos uslubga ega. Gumbazlar odatda katta va baland bo'lib, binoning markaziy qismini yopib turadi. Xorazm gumbazlari shakli va bezaklari jihatidan xilma-xil bo'lib, ularning ba'zilar yumaloq shaklga ega, ba'zilar esa piramida shaklida qurilgan.

c) Bezaklar:

Xorazm me'morchiligining yana bir o'ziga xos xususiyati bu binolarning bezaklar bilan boy bo'lishi. G'ishtdan ishlangan naqshlar, ganch o'ymakorliklari va yog'ochdan ishlangan o'yma naqshlar Xorazm me'morchiligini bejirim va go'zal qiladi. Bezaklar odatda o'simlik, hayvonot va geometrik naqshlar bilan bezatilgan.

d) Suv manbalari:

Suv Xorazm me'morchiligi uchun muhim elementlardan biri bo'lib, ko'plab me'moriy obidalar suv havzalari, kanallar va ariqlar bilan bezatilgan. Suv havzalari nafaqat bezak vazifasini bajargan, balki binolarni sovutish va suvni saqlab qolishda muhim rol o'ynagan.

3-bob: Xorazm viloyatidagi tarixiy-me'moriy obidalar:

Xorazm viloyatida ko'plab tarixiy-me'moriy obidalar saqlanib qolgan. Ular orasida eng mashhur bo'lganlar quyidagilar:

a) Xiva shahri:

Xiva shahri O'zbekistondagi eng mashhur tarixiy shaharlardan biri bo'lib, o'zining o'rta asr shaharlari, masalan, Ichan Qal'a va Toshhovli saroyi bilan mashhur. Ichan Qal'a 1990-yilda YUNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan. Ichan Qal'a XIV-XIX asrlarda qurilgan bo'lib, unda masjidlar, madrasalar, karvonsaroylar, saroylar va uy-joylar saqlanib qolgan.

b) Ayazqala:

Ayazqala Xorazm viloyatining sharqiy qismida joylashgan qadimiy shahar qoldiqlari. Bu qal'a qadimgi Xorazmning markazi hisoblanib, miloddan avvalgi 3-ming yillikka oid qoldiqlari saqlanib qolgan. Ayazqala o'zining katta hajmi, qal'a devorlari va o'ziga xos me'morchiligi bilan diqqatga sazovordir.

c) Qonlikul minorasi:

Qonlikul minorasi Xorazm me'morchiligining o'ziga xos namunasi bo'lib, 1804-yilda qurilgan. Minora balandligi 60 metrdan ortiq. Minora 12 qavatdan iborat bo'lib, uning yuqori qismidan atrofni ko'rish mumkin. Qonlikul minorasi Xiva shahrining ramzlaridan biri hisoblanadi.

d) Kiyovcha minorasi:

Kiyovcha minorasi 11-asrga oid bo'lib, Xorazmda qurilgan eng qadimgi minoradir. Minora Xiva shahrining shimoli-g'arbida joylashgan. Kiyovcha minorasi o'zining o'ziga xos shakli, gumbazi va bezaklari bilan diqqatga sazovordir.

e) Mo'ynoq:

Mo'ynoq Xorazm viloyatining janubiy qismida joylashgan bo'lib, Aral dengizi sohilida joylashgan edi. Dengizning qurib qolishi tufayli Mo'ynoq hozirda

Aral dengizidan uzoqda joylashgan. Mo'ynoqda turli xil tarixiy-me'moriy obidalar saqlanib qolgan, masalan, Qadimgi Mo'ynoq qal'asi, Mo'ynoq masjidlari va boshqa binolar.

4-bob: Xulosa:

Xorazm viloyati o'zining boy tarixiy-me'moriy obidalariga ega bo'lib, ular xalqimizning o'tmishdagi hayoti, madaniyati va me'morchilik an'analari haqida guvohlik beradi. Xorazmning tarixiy obidalarini o'rganish orqali biz o'z xalqimizning o'tmishini chuqurroq tushunish va uning boy madaniyatini qadrlash imkoniyatiga ega bo'lamiz. Xorazmning tarixiy-me'moriy obidalarini saqlab qolish va ularni kelajak avlodlarga yetkazish bizning muhim vazifamizdir.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yxati:

Kitoblar:

1. "O'zbekiston tarixi", I.M. Muminov, T.O. To'rayev, Sh.M. Shomurodov (2011), O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi
2. "Xorazm me'morchiligi", A.A. Abdurahmonov (2000), O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi
3. "Xorazm tarixi", S.A. Akramov (2005), Toshkent davlat universiteti
4. "Ichan Qal'a: O'rta asr shaharining tarixi va me'morchiligi", A.A. Abdurahmonov (2005), "Sharq" nashriyot uyi

Maqolalar:

1. "Xorazmning tarixiy-me'moriy obidalarini saqlash va o'rganish muammolari", A.A. Abdurahmonov, "O'zbekiston madaniyati" jurnali, №1, 2007
2. "Xorazm me'morchiligining o'ziga xos xususiyatlari", S.A. Akramov, "O'zbekiston tarixi" jurnali, №2, 2009
3. "Xiva shahri: O'rta Osiyo madaniyatining bejirim qal'asi", I.M. Muminov, "Sharq yulduzi" jurnali, №1, 2010

Internet manbalari:

1. YUNESKOning Jahon merosi ro'yxati: <https://whc.unesco.org> (<https://whc.unesco.org/>)
2. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi: <https://mincult.uz> (<https://mincult.uz/>)